

De rijkdom van de Schaapsdijk.

Deel 2 Historisch bodemgebruik en historische ecologie.

Na de abiotische situatie (zie deel 1) wordt nu het vroegere bodemgebruik beschreven. Deze is van belang vanwege de zaadbank, welke de basis vormt voor de floristische rijkdom van het huidige Schaapspad. Een eerste indicatie over bodemgebruik geven de toponiemen op de topografische kaart.

Figuur 1 Topografische kaart 2019 Schaal 1:25.000

- Broek zoals in Russelsbroek. Een broek is een laaggelegen, vochtig gebied met een venige bodem. De Oude Graaf liep er doorheen; het broek was het overstromingsgebied van de beek.
- Peel zoals in Bakewells Peelke. Peel duidt op moerasveen. Bij het Bakewells Peelke begint een lager gelegen veengebied, dat oorspronkelijk doorliep tot in het Weerterbos, waarvan bekend is dat er veen werd gewonnen. Dat veen lag in een lager dal. De Oude Graaf watert het gebied af. De beek behoort tot het stroomgebied van de Dommel, die uiteindelijk in de Maas uitmondt.
- Dijk zoals in Geuzendijk, Tobbersdijk, Schaapsdijk en Op den Dijk. Een weg die een lager gelegen gebied met beek kruist heet in onze contreien dijk. Naar de beek toe moest de weg worden opgehoogd, wat de indruk van een dijk gaf. Alle dijken lopen ongeveer haaks door het laaggelegen gebied. De Schaapsdijk is de weg die de schapen liepen vanuit de oude bouwlandkern (Vrakker) naar de hoger gelegen heide: een schapendreef of -drift.
- Hoven zoals in Boshoven komt van hoeven of boerderijen.
- Blaakven. Een ven is een afgesloten laagte in een zandgebied, gevuld met voedselarm, zuur water. Blaak komt vermoedelijk van bleek. Bleek duidt op een ven dat in de zomer droog valt, het is ondiep.

Om nog meer zicht te krijgen op vroeger bodemgebruik, is het interessant om de topografische kaarten van voor 1911 en die van 1930 te vergelijken. Juist in die periode veranderde het landschap ingrijpend door de aanleg van de spoorlijn Eindhoven-Weert en de werkverschaffing in crisistijd.

Figuur 2 Topografische kaart 1:25.000 Schaapsdijk voor 1911

Figuur 3 Topografische kaart 1:25.000 omstreeks 1930

Vanuit Vrakker loopt de Schaapsdijk naar het (noord)westen. Ze eindigt in het stuifzandgebied in een prachtig paraboolduin. De rode cirkel markeert de huidige

spoorwegovergang. In het oosten liggen grote bouwlandpercelen. Vrakker, Boshoven en Hushoven samen tonen de kenmerken van een kransakkerdorp. Een typerende nederzettingenvorm van de oude bouwlanden met boerderijen in een rand (krans) om de akkers

Ten westen van Kweselskamp ligt een nat gebied met weiden en sloten. De stippeltjes op de perceelranden wijzen op heggen als perceelscheiding. Deze zijn heden ten dage bijna verdwenen. Wat laatste restanten liggen er nog op het einde van de Vrakkerstraat.

Op de kaart van 1925 ligt het Schaapspad in een bosgebied. Een nat broekbos dat aan de westzijde overgaat in een moerassig gebied, de Broekensteert. Het zal hakhout hebben geleverd. In 1930 is het bos grotendeels verdwenen. Natte heide is er voor in de plaats gekomen

In de Broekensteert bevinden zich nu nog de veenbodems van een voormalig moerasgebied. Daardoor stroomde de Oude Graaf, die in 1925 al was genormaliseerd. Dat was ook al zo op de Leggers der Waterlossingen sectie L uit 1894.

Ten westen van de Broekensteert ligt het natte gebied van Russelsbroek. Op een kaart van Weert van mei 1748 wordt het aangegeven als Zwarte Water, dat wijst op een moerassig gebied. Op de kadasterkaart van 1840 is het gebied nog niet in percelen opgedeeld. Het was gemeenschappelijk gebruikte grond.

Tenslotte bevindt zich in het westen de droge heide en daar waar deze is verstoord, het stuifzand. Ook de heide werd gemeenschappelijk gebruikt.

Het gebied van het Schaapspad bevindt zich in een zone van broekbos, en later van natte (dop)heide met naar het oosten een overgang naar schraal grasland. Dergelijke natte heide/heischraal grasland was oorspronkelijk floristisch zeer rijk. De karakteristieke nat en floristische rijkdom zijn ten dage nog te herkennen in het perceeltje aan het einde van het Schaapspad langs de spoorlijn. Dat het gebied nat was blijkt uit de nog steeds aanwezige greppeltjes langs de Beversdijk, die voor afwatering moesten zorgen. Ook de (maïs)akker die ligt aan de oostzijde van de spoorberm was vroeger erg nat en kende een dichte begreppeling.

Voor 1925 trokken langs de Schaapsdijk de schapen vanaf Boshoven Vrakker richting Weerterheide om daar overdag te grazen. De huidige uitgegraven poel die zich bevindt langs de Schaapsdijk zou een drinkpoel geweest kunnen zijn. Eventueel kon men er de schapen ook wassen. Overigens diende de heide niet alleen als grasgrond voor de schapen, men haalde er heidestruiken voor bezems en heideplaggen voor gebruik in de potstal. De potstal diende voor de productie van dierlijke mest, in die tijd een kostbaar goed.

Schaapskuddes zijn effectieve verspreiders van zaden, niet alleen omdat die aan hun vacht blijven hangen, maar ook omdat zaden via hun uitwerpselen worden uitgescheiden. De conclusie is gerechtvaardigd dat er in het gebied een rijke zaadbank c.q. nog resterende plantenbank (restpopulatie) beschikbaar was, gebaseerd op een voedselarme ondergrond, te weten poldervaaggronden, als basis

voor de huidige rijkdom. Kanttekening daarbij is dat het lagere deel niet alleen voedselarmoede kende; daar waar leemlagen dicht nabij of aan de oppervlakte liggen, c.q. waar door overstromingen kleiverrijking kon plaatsvinden, was de grond veel vruchtbaarder. Dat is echter op het Schaapspad niet het geval.

Interessant is de situatie ten westen van Kweselskamp. Ook dit is een gebied waar de grondwaterstand in de zomer maar net onder maaiveld lag; in de winter kwam het gebied tijdelijk en plaatselijk onder water. Uit overlevering blijkt dat er zo rond de Tweede Wereldoorlog in de winter daar als eerste kon worden geschaatst. Het ondiepe, op de weilanden staande water bevroor snel. Vogels die van natte omstandigheden houden zoals wulp, kievit en grutto kwamen er tot begin tachtiger jaren talrijk voor. Het is een gebied geweest dat pas laat in de zomer kon worden begraasd, omdat het pas dan voldoende droog was. Daarom werd het oorspronkelijk gebruikt als hooiland. Hooien geschiedde tweemaal per jaar: in juni en eind augustus/begin september. Hooien is, evenals het begrazen en plaggen van de heide een haalproces, dat de bodem verder verarmt. Incidenteel vindt bemesting plaats met een soort compost bestaande uit kippenmest, vermengd met kaf, houtas, paardenmest en boekweitstro. Maar voedselarme omstandigheden domineren. Dat wordt nog versterkt doordat koeien na de 2^e oogst tot Allerheiligen, 1 november, op deze beemden werden gehoed. Weilanden zijn niet afgerasterd, want prikkeldraad is nog niet beschikbaar. Daarom waren er de heggen, maar die sloten percelen niet altijd afdoende af. Koeien konden dus niet zomaar rondlopen, maar moesten worden gehoed door kinderen. Driemaal daags werden ze terug gebracht naar de boerderij om te worden gemolken. Overigens de schapen werden gehoed op de heide en niet in de beemden. Schapen kunnen niet goed tegen voortdurend nattere omstandigheden. Daarom ook dat de Schaapsdijk door het gebied van de beemden doorloopt tot op de heide, schapenheide. Weerterheide is een veelzeggende benaming.

Vanaf 1870 komt kunstmest beschikbaar. Maar aanvankelijk weet men daar niet zo goed raad mee en bovendien is het duur. Pas rond 1920 komt er een doorbraak door de opkomst van stikstofbemesting. Overigens wist een van de geïnterviewden te vertellen dat tot de Tweede Wereldoorlog aardappelen werden gepoot met een pootstok, waarbij in elk gat een klein beetje kippenmest werd toegevoegd. Het beeld dringt zich op dat weliswaar kunstmest al beschikbaar was, maar voor de arme boerenbevolking in onze streken nog niet echt betaalbaar. Na de Tweede Wereldoorlog zal deze situatie drastisch veranderen, met ingrijpende landschappelijke gevolgen als resultaat.

Het gebied kende verder talrijke greppels die dienden voor de afwatering. Vooral in de winter mocht het water niet langer dan 14 dagen op het land blijven staan, omdat anders het gras schade zou lijden. Een korte overstroming in de winter werkte gunstig uit voor de hooioogst het jaar daarop door enige lichte bemesting met sediment. Het water in de beken was zo helder dat het tot aan de Tweede Wereldoorlog drinkbaar was.

De hier geschetste situatie van haal- (plaggen, hooien) en brengprocessen (o.m. stalmest) heeft eeuwen bestaan. De mens paste zijn grondgebruik aan de natuurlijke

mogelijkheden aan. Arme gebieden, zoals de heide en de beemden, werden verder verarmd door haalprocessen. Rijke gebieden, bijvoorbeeld oude bouwlanden werden steeds verder verrijkt door brengprocessen. Natuurlijke verscheidenheid wordt versterkt. Er is sprake van heterogenisatie. Het is zinvol dat te bekijken vanuit een tijd-ruimte dimensie. Abiotische verschillen leiden tot verschillende activiteiten, maar per specifieke ruimte doet de mens in de tijd steeds hetzelfde. Ruimtelijk verschillend, in de tijd hetzelfde. Tegenwoordig is exact omgekeerd. Ruimtelijk hetzelfde, sterk verschillend in de tijd. Of anders gezegd in plaats van aanpassing aan de natuurlijke mogelijkheden, past de mens nu de natuurlijke mogelijkheden aan zijn eisen aan. Dat leidt tot homogenisatie en daarmee tot verarming van het landschap; het landschap wordt eenvormiger.

De hier beschreven situatie blijft globaal bestaan tot 1950. Zoals eerder gememoreerd was reeds voor de Eerste Wereldoorlog kunstmest beschikbaar, maar dat was voorbehouden aan de rijkere boeren. Ons gebied kenmerkt zich door armoede. Pas na 1950, als de stikstofbemesting opkomt, zal het beeld gaan veranderen. Dan komt er een einde aan de voedselarmoede van de beemden. Percelen werden voortaan afgerasterd met prikkeldraad, een recente vinding. Geleidelijk verdwijnen de heggen, hetgeen wordt versneld door de ruilverkaveling Oude Graaf; een landschappelijke ramp.

Natuurlijk hadden zich daarvoor op de heide en de stuifzanden al ingrijpende wijzigingen voorgedaan door bebossing met grove den, met name voor de rond 1900 sterk opkomende steenkolenmijnbouw en in de 30er jaren in het kader van de werkvoorziening. Vooral natte heide werd in de periode tussen 1870 en 1950 ontgonnen voor gras- en vooral bouwland. Dat zie je langs de Schaapsdijk aan de akkers ten oosten van de spoorlijn, maar een andere bekend voorbeeld in onze regio is de Laarderheide. Het zijn jonge ontginningsgebieden, met grootschaligheid en rechtlijnigheid van het landschap als kenmerk.